

АСПІРАНТСЬКІ СТУДІЇ

УДК 37.013.73:176

ГЕНДЕРНА ПЕДАГОГІКА У ФОРМУВАННІ МИСТЕЦТВА ЖИТИ В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Христина Лапій

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотації:**

Із філософсько-освітніх позицій досліджено проблему мистецтва жити, а також проаналізовано роль гендерної педагогіки як чинника розвитку мистецтва жити в культурно-освітньому просторі. Розглянуто гендерну педагогіку, яка є складником філософсько-освітніх і культурологічних концепцій і виступає засобом подолання наявних гендерних стереотипів через перегляд змісту предметів, що вивчаються, рольову соціалізацію, переосмислення ролі викладача тощо. Метою її є пом'якшення гендерних стереотипів завдяки створенню толерантних умов для формування особистості студента засобами освіти. Досліджено філософсько-рефлексивне поле мистецтва жити, що формується й розвивається поза межами філософії освіти й надає актуальності цій роботі.

Лапій Кристина. Гендерная педагогика в формировании искусства жить в культурно-образовательном пространстве

С философско-образовательных позиций исследована проблема искусства жить, а также проанализирована роль гендерной педагогики как фактора развития искусства жить в культурно-образовательном пространстве. Рассмотрена гендерная педагогика, которая является частью философско-образовательных и культурологических концепций и выступает средством преодоления имеющихся гендерных стереотипов путем пересмотра содержания изучаемых предметов, ролевой социализации, переосмысления роли преподавателя и т. п. Целью ее является смягчение гендерных стереотипов путем создания толерантных условий для формирования личности студента средствами образования. Исследовано философско-рефлексивное поле искусства жить, которое формируется и развивается вне философии образования, что и придает актуальности этой работе.

Lapiy Kristina. Gender-oriented pedagogy in the formation of the art of living in the cultural-educational space

The article deals with philosophical and educational positions of the problem of the art of living. The role of gender-oriented pedagogy as a factor of the development of the art of living in the cultural-educational space is analyzed as well. The author considers gender-oriented pedagogy as a part of philosophical-educational and cultural conceptions which serves as a means of overcoming existing gender stereotypes through revision of the content of the studied subjects, role socialization, rethinking the role of a teacher, etc. Its aim is to mitigate the gender stereotypes through the creation of tolerant environment for the formation of a student personality by means of education. The philosophical and reflective field of the art of living, which is formed and develops outside the philosophy of education, is examined. It provides the relevance of the work.

Ключові слова:

гендер, гендерна педагогіка, мистецтво жити

гендер, гендерная педагогика, искусство жить

gender, gender-oriented pedagogy, the art of living.

У сучасних умовах неможливо ставитися до особистості без урахування соціокультурних особливостей статі. З'являється новий категоріальний апарат, що містить терміни з ключовим словом «гендер», які дають змогу більш повно вивчити особистість та її особливості. Гендер – один із базових вимірів соціальної структури суспільства, який разом з іншими соціально-демографічними та культурними характеристиками (раса, клас, вік тощо) організовує соціальну систему. Соціальне відтворення гендерної свідомості на рівні індивідів підтримує соціально-рольовий статус особистості, який визначає соціальні можливості в освіті, професійній діяльності, суспільному виробництві. Останнім часом гендерні дослідження стали невіддільною частиною педагогічних, психологічних і філософських наук, а гендерна проблематика виокремлюється в різних її галузях.

Гендерна педагогіка не ізольована від філософсько-освітніх і культурологічних концепцій. Вона разом із прогресивними освітніми теоріями

звертає увагу на створення й розвиток не просто «знання про», а й «знання для», тобто фокусується на особливостях світу повсякденності: які існують механізми дискримінації хлопців і дівчат, які стереотипи впливають на процес соціалізації, як вони підтримуються й закріплюються освітою? Гендерна педагогіка, що є відносно новою цариною в межах гендерних досліджень, розкриває сутність і завдання гендерного виховання, його вплив на особистість. Отже, вона розуміє під освітньою процедурою активне слухання, навчання критичного мислення, розвиток «зростання свідомості», артикулювання власного погляду [6, с. 3]. Життя сучасного суспільства, а також освітній простір характеризуються стрімкістю й непередбачуваністю розвитку. Гендерна педагогіка розглядається як засіб подолання наявних гендерних стереотипів через перегляд змісту предметів, що вивчаються, рольову соціалізацію, переосмислення ролі викладача та ін. [1, с. 42]. Її метою є пом'якшення гендерних стереотипів шля-

хом створення толерантних умов для формування особистості студента засобами освіти.

Педагогічний аспект мистецтва жити переважно досліджувався в межах концепції компетентісно орієнтованої освіти, що активно впроваджується останніми роками в різних країнах світу, зокрема й в Україні (Б. Вульфсон, І. Єрмаков, Т. Каткова, Б. Рей). Загалом проблема мистецтва жити перебуває у центрі уваги багатьох сучасних філософів: представників гуманістичного психоаналізу (А. Маслоу, Е. Фромм, К.-Г. Юнг), дзенбуддизму (Ч. Тарт), філософії постмодернізму (П. Адо, Р. Барт, Ж. Бодріяр, Ж. Делез, М. Фуко). Вона актуалізується в контексті пошуків «нової етики» (Х. Йонас, М. Конш, Е. Левінас, Е. Макінтайр, Г. Марсель, Р. Мізраї, П. Рікер, К. Росе, Ч. Тайлор). Проблема мистецтва жити в її різних ракурсах привертає увагу й українських дослідників (Г. Горак, А. Єрмоленко, К. Карпенко, Г. Ковадло, Н. Корабльова, С. Кримський, М. Култаєва, В. Лозовий, В. Лях, В. Малахов, М. Попович, Л. Ситниченко, Л. Сохань, І. Степаненко, М. Степаненко, В. Табачковський, Н. Хамітов та ін.). Крім того, філософсько-рефлексивне поле мистецтва жити формується й розвивається значною мірою поза межами філософії освіти. Усе це надає теоретичної актуальності розкриттю філософсько-освітнього виміру мистецтва жити.

Мета статті полягає у філософському аналізі мистецтва жити й гендерної педагогіки в умовах культурно-освітнього простору.

Мистецтво жити за своєю суттю є оптативним – це здатність особистості відкривати у своєму житті й життєвих ситуаціях продуктивні можливості й адекватно реалізовувати їх. Мистецтво жити – культурне явище, що має гуманістичне, духовно-моральне наповнення. Однією зі стратегій у галузі освіти й науки є антропологізація знання: спроба не просто «олюднити» науку, але й «забарвити» універсальне визначення людства шляхом включення в теоретичний аналіз досвіду генерованих суб'єктів. Гендерна педагогіка характеризується сукупністю підходів, спрямованих на те, щоб допомогти молодим людям різної статі відчути себе в навчальному закладі комфортно, успішно підготуватися до статево-рольової поведінки в сім'ї. Мета гендерної педагогіки – корекція впливу гендерних і сексуальних стереотипів на користь розвитку та прояву особистих нахилів індивіда. Основна ідея статевого підходу в освіті – врахування специфіки впливу всіх чинників навчально-виховного процесу (зміст, методи навчання, організація шкільного життя, педагогічне спілкування, набір предметів тощо) на розвиток хлопців і дівчат. Гендерна педагогіка за своєю суттю приречена на постійний пошук місця у трикутнику «культура – психологія – фізіологія».

Методологічні основи гендерної педагогіки охоплюють аксіологію – філософське вчення про матеріальні, культурні, духовні, моральні й психологічні цінності особистості, систему педагогічних поглядів, засновану на розумінні й утвердженні цінності особистості незалежно від статі; культурно-історичну теорію розвитку особистості, що визнає примат соціального над натурально-біологічним у психічному розвитку людини (Л. Виготський, А. Леонтьєв, А. Лурія та ін.); постмодерністські ідеї про конструктивістську природу культури, про статево належність і сексуальність людини; ідеї соціологів і психологів про гендерну ідентичність як базову структуру особистості на всіх етапах її розвитку, про неперервність процесу конструювання й реконструкції гендера кожним індивідом упродовж усього життя, про природу стосунків дитини й суспільства у процесі гендерної соціалізації, про школу як одну з важливих гендерних технологій; вчення про андрогінію як умову ефективного розвитку й самореалізації особистості; педагогічну антропологію як філософську базу статевої соціалізації; положення про вплив статевого диморфізму на розвиток особистості в різні вікові періоди; положення про гендер як форму прояву соціальної ідентичності; положення про закономірності психосексуального розвитку й формування мотиваційної сфери особистості; соціокультурну теорію сексології та сексуальної культури; теорії чоловічої й жіночої сексуальності.

Проблему гендеру в педагогічній науці висвітлено у трьох основних аспектах: як таку, що має місце в освіті; впровадження й реалізація гендерного підходу на різних рівнях освіти; розроблення програм із гендерної педагогіки для ВНЗ [2, с. 58]. Мистецтво жити розглядається як такий рефлексивний світогляд, у системі якого філософія є не лише засобом пізнання самого себе, а насамперед засобом забезпечення сенсу власного існування, воно наголошує на величезній ролі, яку відіграє людина у зміні власного життя на краще. З того розмаїття, яке відображене у полісемантичності поняття «людина», сутнісним для нашого дослідження є визначення суб'єкта світогляду як носія індивідуальних смисложиттєвих питань (провини й відповідальності, рішення й вибору, ставлення людини до свого покликання й до смерті тощо), причому не пасивного, а такого, що активно формує у себе ці питання, а пізніше втілює свої погляди у власній життєдіяльності, що виступає як «певна можливість створення нових ситуацій і структур, що сприяють відтворенню «людського» в людині, певна здатність «збирати» себе, тоталізованого й децентрованого, і відповідально самовизначатися, вчитися (наважитися вчитися) мислити самому, бажати самому, обирати самому, діяти самому. Одним із наріжних понять такого

підходу є поняття відповідальності у значенні послідовного ціннісного самовизначення, «освоєння» власних міркувань, вибору, цінностей, переконань і вчинків.

Мистецтвом жити гідно можемо вважати саме життя як мистецтво філософського ставлення людини до світу, складниками якого є, насамперед, іронічність, реалістичність і скептичність, що зумовлюють подолання, «розкодування» невпинно відтворюваної людським загальною аберацією позірних, гіпертрофованих значень і цінностей. Отже, у період соціокультурної кризи постає необхідність у практичній філософії, яка перетворюється на рівні світогляду окремої людини на мистецтво жити гідно в дедалі гірших умовах «хворого» суспільства й на мистецтво жити автентично перед обличчям загрози байдужого, безликого існування, тобто постає як мистецтво морального та інтелектуального виживання. Тому метою цієї практичної етично-наснаженої філософії є вже не ідеальна теорія, а гідне життя, мудрість [5, с. 102]. Мистецтво жити насамперед розглядається як світогляд, життєва позиція, що обґрунтовує можливість і необхідність жити гідно тоді, коли панівний склад мислення паралізується і стає глибоко негідним. Центральною проблемою ціннісної раціональності ставлення людини до світу в нашому дослідженні постають індивідуальні смисложиттєві питання, які залишають за людиною відповідальність за ту роль, що вона відіграє у власному житті, в якому тільки її власні вчинки визначають вартість бажань.

Філософія мистецтва жити, як «культура себе» і турбота про себе, оформилася в елліністичний період (Сенека, Епіктет, Марк Аврелій) і стала відповіддю на запити не тільки індивідуального життя, а й суспільства. У християнській культурі духовні практики трансформуються з піклування про себе у зречення себе, а філософія мистецтва жити – в теологію мистецтва жити. Новий розквіт філософії мистецтва жити відбувається у добу Відродження, значною мірою завдяки М. Монтеню, який привніс у цю сферу нове розуміння людини як цілком вільної індивідуальності, що є єдиною причиною та керівником власного життя, а також педагогічні принципи розвивального навчання й усебічного розвитку людини. У добу Модерну філософське осмислення мистецтва жити поступилося місцем опрацюванню основних положень наук і наукового мислення, а саме життя для людини стало засобом для досягнення якихось зовнішніх цілей.

У філософії ХХ–ХХІ ст. увага до проблематики мистецтва жити істотно зростає, а переосмислення місця «мистецтва жити» в системі життєвих цінностей починає розглядатися як один із головних чинників запобігання антропологічної катастрофи. Визначено два основні шляхи відро-

дження поняття «мистецтво жити», що формуються й у межах новітньої парадигми гуманізму (як наслідок «зустрічі» Заходу й Сходу), і в межах постновітньої парадигми гуманізму (як наслідок трансформації етики від раціональної нормативної теорії моральних Абсолютів до практичної філософії). Філософія мистецтва жити з часів еллінізму має також інструментальний вимір, що визначає, як саме слід піклуватися про себе. Головним тут є пізнання себе, відкриття себе як об'єкта, гідного уваги, що досягається завдяки взаємопов'язаним групам практик – «процедурам випробування», що розвивали здатність до самообмеження як необхідну передумову володіння собою; практик самоаналізу, метою яких є оцінка зробленого для відтворення принципів діяльності й виправлення їх у майбутньому; роботи думки над собою. І на інструментальному рівні філософія мистецтва жити не розробляє рецепти оволодіння зовнішніми атрибутами життєвого успіху, а занурює людину в етичний контекст «доброчинного життя».

На підставі розрізнення понять «уміння влаштовуватися в житті» і «мистецтво жити», в якому зафіксовано гуманістичну наповненість, встановлюється сумарність ціннісних основ мистецтва жити й ціннісних засад сучасної педагогічної практики. Життєтворча освітня стратегія дає можливість гармонізувати в межах особистісної освітньої парадигми інтереси й вимоги індивідуального життя («піклування про себе») й суспільного розвитку (вимоги будувати своє життя, здійснювати свою життєдіяльність і професійну діяльність на засадах етики відповідальності). Визначаючи ціннісно-орієнтаційний потенціал життєтворчої освітньої стратегії як форми конкретизації особистісного підходу в освіті, варто наголосити, що в суспільстві ризику зростає попит на креативний потенціал особистості, який інтегрує її здатності до інновацій і соціальної мобільності, до самоорганізації у посттрадиційному й мультикультурному світі, до творчого й відповідального самовираження і самореалізації. Орієнтація освіти на формування й розвиток в особистості всіх цих здатностей і означає, по суті, залучення поняття «мистецтво жити» до ціннісно-смыслового фундаменту особистісної парадигми освіти [4, с. 162].

Основою формувального середовища в системі освіти є навчальна діяльність. Процес навчання має бути сприйнятий як невіддільний складник практики піклування про себе, що особливо важливо в суспільстві знань із його вимогою навчатися все життя. З огляду на цю вимогу мають бути розроблені та впроваджені й відповідні форми організації педагогічного процесу, насамперед ті, які стимулюють розвиток самостійного, критичного, творчого мислення, оскільки саме розвиток творчої індивідуальності є однією з ви-

значальних цілей особистісно орієнтованої освіти, що відповідає вимогам майбутнього інноваційного суспільства.

Як бачимо, на кожному етапі свого історичного поступу філософія мистецтва жити є важливим світоглядним чинником індивідуального та суспільного розвитку й репрезентує в рефлексивній формі той діапазон можливостей розуміння й

дії у процесах життєтворчості людини, який, з одного боку, відповідає філософсько-антропологічним уявленням певного часу, а з іншого, – запитає суспільства щодо продуктивної самореалізації людини. Отже, гендерна педагогіка повинна сприяти формуванню у студентської молоді мистецтва жити в умовах культурно-освітнього простору.

Список використаних джерел

1. Введение в гендерные исследования: учебное пособие / под ред. И. А. Жеребкиной. — Харьков : ЧЦГИ, 2001. — Ч. 1. — 708 с.
2. Гендерний розвиток в Україні: реалії і перспективи / Т. Мельник, Л. Лобанова, Т. Ніколаєнко та ін.. — К. : Програма розвитку ООН, 2003. — 104 с.
3. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. — СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. — 71 с.
4. Иванова О. А. Гендерный подход к организации образовательного процесса / О. А. Иванова // Образование взрослых: перспективы развития в XXI веке. — СПб. : ИОВ РАО, 2003. — С. 161—165.
5. Хамитов Н. В. Философия человека: от метафизики к метаантропологии / Н. В. Хамитов — К. : Ника-Центр, 2002. — 334 с.
6. Філософські абрисы сучасної освіти: монографія / авт. кол. : І. Предборська, Г. Вишинська, В. Гайдено, Г. Гамрецька та ін.; за заг. ред. І. Предборської. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. — 226 с.

References

1. Zherebkina, I. A. (Ed.). (2001). *Introduction into Gender Investigation: copybook*. Khar'kov : ChCGI. [in Russian]
2. Mel'nik, T., Lobanova, L., & Nikolayenko, T. (2003). *Gender Development in Ukraine. Realities and perspectives*. Kiev: Program of UNO development. [in Ukrainian]
3. Bern, Sh. (2001). *Gender Psychology*. Saint Petersburg: Prime-EVROZNAK. [in Russian]
4. Ivanova, O. A. (2003). *Gender-oriented Organization of Educational Process*. In: Education of Adults: Perspectives of Development in the 21st century. Saint Petersburg: IOV RAO. [in Russian]
5. Hamitov, N. V. (2002). *Human Philosophy: from Metaphysics to Metaantropology*. Kyiv: Nika-Centre. [in Russian]
6. Predbors'ka, I. (Ed.), Vyshyns'ka, H., Haidenko, V. & Hamrets'ka, H. *Philosophical Review of Modern Education: Monograph*. (2006). Sumy: VTD University Book. [in Ukrainian]

Відомості про автора:

Лапій Христина Олександрівна
khristina.lapiy@mail.ru

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
72312, Україна
doi:10.7905/vers.v0i2.582

Надійшла до редакції: 14.03.2013 р.

Прийнята до друку: 17.04.2013 р.

Рецензент:

доктор філософських наук, професор
Троїцька Т. С.